

**Perekonnanimede panekust talurahva
vabastamisel, eriti Saardes.**

LEO LEESMENT

Mit einem deutschen Referat:

**Über die Familiennamen-Gebung bei der Bauernbefreiung in
Estland, insbesondere in Saarde (Saara).**

TARTU 1940

Perekonnanimede panekust talurahva vabastamisel, eriti Saardes.

Perekonnanimede panek on saanud küsimuseks, millest on viimasel ajal palju kõneldud. Kuid algdokumentide juurde, nimelt vastava õigusakti juurde, millega esmakordselt on tuvastatud teatud vallas elanikkudele perekonnanimed, enamasti, kui mitte alati, ei ole jõutud. See tuleb sellest, et neid algakte pole säilinud või vähemalt seni üles leitud.

Saarde kihelkonnas on olemas ainult endises Pati (nüüd Saarde) vallas vastavad materjalid, mida on käesolevate ridade autor lugenud esimest korda 1925. aastal ¹⁾.

1819. a. talurahva vabastamist kuulutati ja pühitseti Saarde kirikus 12. märtsil 1820. a., mille kohta leidub üksikasjaline kirjeldus P. Sitska Saarde kiriku ajaloos ²⁾.

Liivimaa Talurahvaseaduse § 11. järgi olid talupoegadel ette nähtud perekonnanimed, mida neil seni polnud. Eestimaa Talurahvaseadus aga sellist sätet ette ei näinud ja seal toimus perekonnanimede panek alles märksa hiljemini, ulatudes läinud sajandi kolmekümnendaisse aastaisse.

Liivimaa Talurahvaseaduse ülaltähendatud § 11. täitmiseks oli antud kubermanguvalitsuse poolt ukaas (Befehl) nr. 3877 1822. aasta 21. augustist ³⁾. Viimases kõneldakse talurahva vabastamisega seoses olevate küsimuste kõrval, nagu edaspidise

---

¹⁾ Teistes neljas vallas pole ma neid leidnud. Nendest on end. Voltveti (nüüd Tihemetsa) vallamajas, mis tule all kannatanud, arhiiv hävinud algusest kuni 1887. aastani. Samuti end. Kilingi (nüüd Saarde) vallamaja mahapõlemisel on arhiiv hävinud 1889. aastani.

²⁾ P. Sitska, Saarde kiriku ajalugu. Riia 1910, lk. 12 ja 20 j.

³⁾ Liivimaa Kubermanguvalitsuse žurnaal 1822. a. juuli ja aug., leht 555 (Riigi Keskarhiiv). Samuti Liivimaa Kubermanguvalitsuse ukaasid 1821—1824 (nr. 4472) (Riigi Keskarhiiv).

teenistuse üle, ka perekonnanimede paneku kohta, ja nimelt järgmist.

...3) Durch den § 11 der Bauerverordnung ist vorgeschrieben, dass jede Bauerfamilie und jedes selbstständige Individuum sich neben dem Taufnamen noch einen Zunamen zulegen soll — und wird demnach, damit diese auf Erleichterung der polizeilichen Übersicht der Gemeinden abzweckende Anordnung ausgeführt werde, jede Guts- und Widmen-Verwaltung verpflichtet, am Michaelis-tage, d. h. bei Benachrichtigung der zur Freiheit bestimmten Wirthe, jeden derselben einzeln zu befragen; welchen Zunamen er für sich und seine Kinder anzunehmen wünscht, und ihn sodann mit diesem Zunamen in das bei dem örtlichen Kirchspielsgerichte spätestens am 22. Januar 1823. einzureichende nach Vorschrift des § 5 der Bauerverordnung Schema B, anzufertigende Verzeichniss aufnehmen. Die später zur Freiheit übergehenden Dienstboten und Wirthe erhalten ihren Zunamen jedesmal bei der nach § 9 der Bauerverordnung stattfindenden Ankündigung der ihnen bevorstehenden Standesveränderung, theils indem sie die Namen ihrer bereits früher freigelassenen Eltern und Verwandten, theils indem sie als selbstständige Leute, eigne Namen annehmen. ...

Ukaasi pöördel seisab: Ist von Hof zu Hof umher zu senden und vom letzten Gute dem Kirchspielsprediger zuzustellen — tolle aja kubermanguvalitsuse ukaaside tavaline lisand.

Et talurahva vabastamine teostus osade kaupa, siis sellega ühenduses olev perekonnanimede tuvastamine samuti toimus järk-järgult.

Esimesel, s. o. 1822. aastal vabastatud talupoegade ja neile antud nimede kohta leiamegi Pati vallakohtu protokolliraamatus ⁴⁾ vastava kirjelduse.

[lk. 2 j.] Nr. 4 d. 3ten October 1822 Pattenhof Gemeindegericht; zugegen wahren Vorsitzer Rehema Jaan, Beisitzer **Kurmi Pet**, id. Pedi Jaan.

Wurde denen die zu George 1823 freiwerden Wirthe ihre beförstehende freiheit, und die Ukkase des Lievl. Gouvernemans Regierung von 21ten August d. J. Nr. 3877 bekantgemacht, und

---

⁴⁾ „Pattenhof; Gemeindeggerichts Protocoll angefangen d. 26-ten Febr. 1822.“ 116 foolio-lehekülge. Raamat lõpeb 1840. aastaga.

die Punkte der Allerhöchst bestätigten Bauer-Verordnung § 17, 18, 19, 20 und 21 ⁵⁾ den versammelten Wirthen vorgelesen.

Nach Maaszgabe der Bauer-Verordnung § 11: welten [!] sich jeter der zur freiheit bestimmten Wirthe bei ihrem Taufnamen noch einen Zuhnamen, als wie folgt:

1. Rehema Wirth	Jaan Mieländer
2. Reino „	Mart Lehsment
3. Kallitta „	Hans Bernart
4. Kallitta „	Willem Miller
5. Saunametz „	Pedt Metsnik
6. Kewereoja „	Mats Buk
7. Kurmi „	Pedt Miller
8. Matsetama „	Jurri Kinnap
9. Matsetama „	Addo Tamm
10. Peddi „	Jaan Tisler
11. Kinioia „	Jaan Nagel

hiermit ist das Protocoll geschlossen

Rehema Jaan	Kurmi Pet	Pedi Jaan
Vorsitzer	Beisitzer	Beisitzer.

Järgmisel aastal tuli teine osa talupoegi vabastamisele ja nime saamisele, mille kohta on säilinud, nagu eelminegi, samas leiduv protokoll nr. 13. Viimasel esineb kogusummas kümme taluperemeest, neist osa juba eelmisel aastal tuvastatud perekonanimedega. Lõppeks kolmandal aastal, nimelt 1824. a. oli tulnud järg sulaste kätte — protokoll nr. 21 — 80 perekonanimedega, millest paljud juba olid esinenud eelmistes protokollides; pealegi loeti ju peremeeste täiskasvanud pojad ja tütreid sulasteks ja tüdrukuteks.

Tuleb märkida, et juba tollal oli toimunud nimede eestitamisi, muidugi legaliseerimata kujul usuaalsel teel. Nii esineb 1826. a. Kiinioja Jaan Nagel'i ⁶⁾ asemel Jaan Kien. Viimane nimi oligi jäänud püsima ning rahvatraditsiooni järgi olla see nimevahetus sündinud seetõttu, et mõisnik ei ole sallinud ega lubanud

⁵⁾ Tähendatud paragrahvid käsitlevad vabastatud talupoegade edaspidiseid töö- ja teenistusvõimalusi ja tingimusi.

⁶⁾ Juba 1680. a. ümber esineb „Kinioya Peter“. Vt. Leo Leesment, Märkmeid Saarde ajaloo. Tartu 1940, lk. 14.

tarvitada saksakeelseid nimesid⁷⁾. Samuti esineb Kurmi Peet Miller ülaltähendatud 1826. a. kui Peet Kurm⁸⁾. Mõlemad eestipärased nimed olidki jäänud püsima, kuna saksakeelsed olid jäänud unustusse ja hiljemini ei leidnud enam tarvitamist.

Huvitavaid märkusi perekonnanimede kohta esineb ka enne talurahva vabastamist. Nii öeldakse Saarde kirikuraamatus XVIII sajandi lõpul: „Kasper, Kurkundscher Wirtschaftsbedienter, genannt Erichsohn.“ Teisal öeldakse sama isiku nime kohta: „sich selbst nennend und schreibend“⁹⁾, nagu lisab kirikuõpetaja kirikuraamatus.

Terve Pati talupoegkond oli saanud üldse üle 40 perekonnanime, neist suurem osa eestipäraseid¹⁰⁾. Mis puutub aga rahvastiku koostise, s. t. kuivõrd paikseteks võib pidada saardelasi, siis on end. Pati valla elanikkonna liiklemisi küllaldaselt olnud juba varemalt, enne talurahva vabastamist¹¹⁾. Vene aja algul, 1722. a. ümber, on teateid võõrsilt tulnud inimeste kohta. Nii öeldakse „Pertle Lauritz'a“ all: „Der Fremde ist aus Oesel von Torckenhoff und hat wie er vor fünf Jahren hieher gekommen, sich hieselbst beweibet.“ Seega inimene oli tulnud viie aasta eest Saaremaalt, nimelt Torgust ja abiellunud Patis. Samuti seisab „Ulli“ talu juures ühe elaniku kohta: „Dieser giebt sich vor einen gewesenenen Schwedischen Soldaten aus, und sey von Dagden erb, über 40 Jahr aber von dort weggewesen.“ See hiidlane oli juba 40 aastat Hiiumaalt eemal elanud ja olnud endine Rootsi sõdur. Ka Sellistest (Tõstamaa kihelkonnas), Tarvastust ja isegi Kuramaalt oli tulnud inimesi¹²⁾.

1795. a. öeldakse, et Ulli talust on kõruline (Einwohner) „Mustlasse Mart“ ühes perekonnaga asunud Tarvastusse, millest on näha, et inimesi — siinkohal on tegemist vist mustlasega — on Saardest ka välja rännanud.

⁷⁾ Jutustanud Ann Leesment-Kiin (1842—1926).

⁸⁾ Pati revisjoni-lehed 1826. a. — Juba 1601. a. Rootsi revisjonis, leht 206 esineb Pati-Ristikülas „Korme Matz“ (Kammararkivet, Stockholm).

⁹⁾ Saarde kirikuraamat 1789—1800, lk. 205 ja 80 (Riigi Keskarhiiv).

¹⁰⁾ Näit. Sepa nime saamise kohta vt. huvitavat käsitlust J. Sepp, Minu mälestused. Tartu 1929, lk. 12.

¹¹⁾ Vrd. ka P. Sitska, op. cit., lk. 18 j.

¹²⁾ Latvijas Valsts Arhivs, Muiža aktis J. Nr. 196, Pattenhof.